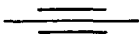

A szinte eszköz nélküli, kölcsönként és házilag készített eszközökkel, tárgyakkal azonban igen nehéz a tanítás, a három pedagógusnak sok idejét, energiáját veszi ez el az érdemi munkától. Az iskola nagyon szűkre szabott költségvetési kerete nem teszi lehetővé a lendületesebb fejlesztést. A legsürgősebbekhez kértük és kaptuk a Művelődési Minisztérium anyagi támogatását.

DR. DÁNOS KORNÉLNÉ
Szolnok

Komplex nyelvhasználat-fejlesztés magyar nyelv- és irodalomórán a 2. osztályban

Az anyanyelv fejlesztése az iskola egyik legfontosabb feladata. A magyarnyelv- és irodalomórák megtervezéséhez az Anyanyelvi tantárgypedagógia [1] többek között — a következőket ajánlja figyelmünkbe:

— Az alsó tagozatos gyerekek anyanyelvi tevékenységeinek szervezése, irányítása elsősorban nevelés, személyiségformálás. A nevelés megvalósításának egyetlen járható útja van: az egységes (integrált) anyanyelvi nevelés. Ehhez kell idomulnia az alkalmazott módszernek és eljárásoknak.

— A gyerekek az anyanyelvet a családban sajátították el. Ezért a család szociális helyzete, műveltsége függvényében értékesebb vagy fogyatékosabb nyelvhasználatot tapasztaltak mintaként, s ezt fejlődésük is tükrözi. B. Bernstein [2] a nyelvhasználat két alapformáját különítette el: a korlátozott és a kidolgozott kódot. A kétféle kód használatának különbségeiben a gyermek szociális körülményei tükröződnek. A korlátozott kód használata — Bernstein szerint — a fizikai dolgozók gyermekeinek beszédére, a kidolgozott kód használata pedig a közép- és aralkodóosztály gyermekeinek beszédére jellemző. Vagyis az az anyanyelvi tudás, amelyik csak az alacsonyabb szintű nyelvi kódra korlátozódik, az iskolai feladatok végzésében korlátozza a gyereket.

A nyelvhasználatban elmaradottabb tanulók esetében tehát törődnünk kell tudásuk meglévő hiányosságainak pótlásával, de a fejlett anyanyelvi tudással rendelkezők töretlen továbbfejlődését is segítenünk kell. Az alsó tagozaton elsősorban a szóbeli nyelvhasználat fejlesztését végezzük, de a tudatosítás érdekében előre kell jutnunk az írásbeli nyelvhasználat eszközeinek (írás, helyesírás) és a hozzá szükséges tevékenységformák (szövegalkotás) megalapozásában is.

— Ha belátjuk, hogy az anyanyelv a tanulás eszköze, és a tanulás a tanulóknál elindítja a művelődés, a szocializáció és a perszonalizáció fejlődési folyamatát [3], akkor azt is be kell látnunk, hogy a nyelvhasználat eszköztárának szegénysége nemcsak tudásbeli, hanem a gyermek társas-közösségi magatartásának problémáit is magával hozza. Azok a tanulók, akik csak parancsolgatva vagy nyafogva tudnak beszélni, aligha tudnak társaikkal rendesen együttműködni. Amikor megtanítjuk a tanulókat arra, hogyan köszönjenek, hogyan mondjanak köszönetet stb., akkor nemcsak az illemszabályokat tanulják meg, hanem a társas viszonyok is rendezettebbekké válnak. A társadalomba való beilleszkedés tehát nyelvi tevékenység révén zajlik, a nyelvi folyamatok egyben szocializációs folyamatok is. A gyerekek

az anyanyelv elsajátításával együtt tanulják meg a társadalmi érintkezés nyelvi és magatartásbeli elemeit. A nyelvi és szociális képességek fejlődése kölcsönösen összefügg egymással.

— A nyelvre, nyelvhasználatra és az irodalomra vonatkozó ismereteket a tanulók aktív közreműködésével kell elsajátíttatni. Ezért az anyanyelvi oktatás körében az „ismeretnyújtás” helyett ma inkább az ismeretszerzés fogalmát használjuk, amiben a tanulók munkája a hangsúlyozott.

— Az anyanyelv rendszerére és a nyelvhasználatra vonatkozó alapismeretek elsajátítása feladatkörben legfontosabb szerepe a nyelv és nyelvhasználat ismeretanyagának a feltárása, s ezzel a nyelvhasználat tudatosítása.

2. osztályban a nyelvhasználat fejlesztése az alábbi tevékenységekre épül:

- A beszéd, a beszéd megértése;
- Az olvasás, írás témakörei;
- A beszédművelés és beszédfejlesztés gyakorlatai;
- Az olvasást, a szövegértést és elemzést fejlesztő gyakorlatok;
- Az írást, az írás használatát fejlesztő gyakorlatok;
- Nyelvtan és helyesírás.

Az anyanyelvi nevelésnek különös érdeke fűződik ahhoz, hogy mindenki ott folytathassa az anyanyelv elsajátítását, ahol éppen tartott az egyéni fejlődése. Az optimális megoldás az, ha a tanító úgy tudja az egész tanulócsoporthoz anyanyelvi munkáltatását irányítani, hogy mindenki kibontakoztathassa sajátos, egyéni értékeit, s felszámolhassa lemaradásait. Ezt a fejlesztési stratégiát tekintjük különbségtevő (differenciáló) bánásnak.

Alsó tagozatban a tanulók közötti különbségeknek négy fajtáját célszerű megkülönböztetni: 1. ismereti, tudásbeli; 2. képességbeli; 3. motivációs (akarati), 4. egyéb, a teljesítőképességet befolyásoló különbségek.

A didaktika a pedagógus vezető szerepe és a tanulók közötti munkakapcsolatok alapján frontális osztálymunkát, csoportmunkát és egyéni munkát különböztet meg. Az anyanyelvi nevelésben a nyelviség a munkaformák még árnyaltabb megkülönböztetésére ad lehetőséget. Ezek: kötött egyéni munka, önálló egyéni munka, csoportmunka, rétegmunka, kötött — direkt vezetésű — frontális munka, kollektív osztálymunka.

Az alább leírt órában a jók összetolt asztaloknál, 4-es csoportokban ülnek (12 tanuló). Munkaformáik kötött egyéni munka, önálló egyéni munka kommunikációs lehetőségekkel, csoportmunka és kollektív osztálymunka között váltakoznak. A kis-csoportokban a magasabb szintű intelligenciakörnyezet jó hatással van a tanulók egyéni teljesítményeire. A közepesek és gyengék az én irányítással kötött — direkt vezetésű — frontális munkában dolgoznak, melyet itt is felvált a kollektív osztálymunka.

A tanítási óra színhelye: A szolnoki Tallinn Általános Iskola iskolaotthonos második osztálya.

Az óra anyaga: A *Mátyásmadár* c. olvasmány feldolgozása, és a kérdőmondat hanglejtésének tudatosítása ismeretszinten.

Az óra főbb feladatai: Beszédfejlesztés kötetlen beszélgetéssel, dramatizálással, szerepjátszókkal, kérdőmondatok alkotásával kommunikációs helyzetben; a helyesírási gyakorlatrendszeréből a beszédlejtés, hangadás, artikuláció, időtartam, ritmus és gyorsasági gyakorlatok végeztetése, a kérdőmondat hanglejtésének, hangsúlyának gyakorlása; a néma szövegértő olvasás fejlesztése szövegelemzés-

sel, válogató olvasással, lexikonok, könyvek olvasásával; az íráshasználat fejlesztése kiegészítő feladat megoldásával, nyelvtani tudatosítás: mondatfajták, szándék.

Az óra típusa: Új anyagot feldolgozó óra.

Nevelési feladata: Esztétikus, szép beszédre nevelés, a szövegből tanulás előkészítése, az önálló ismeretszerzés, önművelés alapozása, spontán nyelvhasználatból tudatosabb nyelvhasználat alakítása.

Oktatási-képzési feladata: Az anyanyelvi kultúra fejlesztése.

A szemléltetés eszközei: A tankönyv, feladatlap, könyvek, lexikonok képei, szövegei, táblai rajzok.

A feldolgozás módszere: Bemutató, szemléltető, magyarázó, didaktikus játék.

Az óra leírása

I. Bevezető rész

1. Az óránkat légzőgyakorlatokkal kezdjük. Tegyük a kezünket a hasunkra! Szívjuk be a levegőt, tartsuk bent, majd engedjük ki először szájon, majd szájon és orron át! Vigyázz, csak a hasad emelkedjen, a vállad ne!

2. Ha mutatom, gyorsan nagy levegőt veszünk, kicsit bent tartjuk, majd 5-ig számolva kiengedjük. Most „sz” hanggal engedjük ki a levegőt! Most „á” hangot mondunk.

3. Mondjuk el egy levegővel az Ágon ülő kismadárka mondókat! Próbáljuk minél tovább mondani!

4. Az á-a, á-a, á-a hangsort mondjuk el hat-szor pótlevegővel! Vegyünk nagy levegőt, kicsit tartsuk: á-a, á-a, á-a pótlevegő á-a, á-a, á-a, pótlevegő — stb.

Most halkán mondjuk kezdetben, majd erősítünk. Nagy levegőt veszel, közben pótolysz.

Élettani légzés nyitott ablaknál: lassú, nyugodt, mély belégzés, levegőkilégzés hosszan. A belégzés és kilégzés időtartama megközelítően azonos.

Beszédlégzés: gyors belégzés, rövid levegőviszszatartás, lassú kilégzés számolással. Lassú kilégzés egy hang folyamatos hangoztatásával.

A kilégzés szabályozása mondókéval.

Hangadás-technikai gyakorlatok légzéstechnikai gyakorlatokkal.

A gyakorlat menete:

1. Laza álltartás, a nyelv a szájüreg alján helyezkedjen el.

2. Belégzés.

3. Egy mp-nyi visszatartás.

4. Középerős hangon á-a, á-a, á-a magánhangzó-pár ejtése.

5. Fél mp-nyi pótlevegővétél.

6. Ismét a három egymás után következő magánhangzó-pár.

Hatszor, nyolcszor ismételhető meg pótlevegővétellel.

A hangerőt a középerőstől a hangosig fokozhatjuk. Naponta célszerű végezteni.

II. Főrész: Az óra anyagának feldolgozása.

1. Üljetek le!

a) A nyuszik (önállóak) csoportmunkában fognak dolgozni. Új olvasmányunkkal kapcsolatos rejtvényt kell megfejtenetek. Kezdjétek el a munkát!

A feladatuk:

Milyen mondat ez: „Gyere ide!” Írd le a 4. betűt! sz.

A „madár” szó rövid magánhangzója. a

Mindig nyílik, sohasem virágzik. — 2. betű j

A kérdőmondat végén van. 1. betű k

Ez a mondat óhajtást fejez ki. 1. betű ó

- b) A többiek velem együtt dolgoznak. A keretben egy szót rejtettem el. Találjuk ki közösen!
1. Beszédünket, írásunkat erre tagoljuk, a végén pont, kérdőjel, felkiáltójel van.
 2. Alacsony ellenéte.
 3. A kérdőmondat végén van.
 4. Hatalmas, nagy — más szóval.
 5. Mi az: Savanyú és sárga vagyok, de gyógyít a vitaminom?
- (A megfejtések értékelése.)
2. Ma egy madárról fogunk olvasni. Az olvasmány címe: Mátyásmadár. A mátyásmadarat másképpen úgy is hívják, hogy szajkó. Milyen is ez a mátyásmadár?

3. Olvassuk el az olvasmányt némán!

Ti figyeljétek meg, kik a szereplők, ti azt, hogy hol játszódik! (mókusok)

Ez a csoport próbálja meg részekre tagolni az olvasmányt, ti pedig nézzétek meg, hogyan viselkedett a kisfiú! (nyuszik)

A hamarabb elkészülők gyakorolják az összetartozó szavak egységben való olvasását!

4. Beszélgessünk az olvasmányról! Mi tetszett benne?

Oldjuk meg az olvasóiskola feladatait szóban!

Mi a címe? Ki az írója? Kik a szereplői? Hol játszódik?

Mielőtt új címet adnánk, nézzük meg, milyen részekre bontottátok az olvasmányt! Milyen volt a kisfiú viselkedése?

Próbáljuk meg közösen elmesélni a történetet!

Milyen más címet adhatnánk?

5. Képzeljük bele magunkat a szereplők helyzetébe, és játsszuk el a történetet! Ki lesz a fiú, a bácsi és a madár?

A terem sarkában csoportmunkában készülőnek fel! Ügyeljétek az udvarias magatartásra, tekintettartásra a helyes megszólításra, kérésre, elköszönésre.

6. Amíg ők felkészülnek, mi a könyvben dolgozunk.

Huzzátok alá a madár, a fiú, a bácsi szövegét! Olvassuk el! Játsszuk el a párbeszédes részeket! A mókusok közül ez a csoport lesz a madár, ti a fiú, ti pedig az öreg bácsi.

A nyuszik figyeljék meg, megtalálja-e mindenki a saját szerepének megfelelő mondatot.

(Értékelés.)

7. Most nézzük meg a szerepjátékot! Figyeljék meg, hogyan viselkednek a szereplők. Udvariasak-e, ránéznek-e egymásra, hogyan kéri a kisfiú a vizet, megköszöni-e, elköszön-e?

(Megbeszélés, értékelés, hibajavítás a megadott szempontok szerint.)

1.	M	ONDAT
2.	A	GAS
3.	KÉR	D
4.	ŐRI	Á
5.	CIT	R
		OM

(A táblán mindkét feladathoz Emlékeztető:

ki. m. közlés

□

ké. m. érdeklődés

□

stb.)

Kötetlen beszélgetés, a gyűjtőmunka bemutatása, felolvasása. A szókincs gyarapítása a meglévő szókincs aktivizálásával, ismerkedés a szakszókinccsel.

A szóbeli szövegalkotást produktív beszéddel fejleszttem.

A megfigyelési szempontokat a gyerekek differenciáltan kapják. Az 1. és 2. szempont az olvasási munkafüzet feladatait készíti elő, a 3. az olvasmány megértését, a 4. a szerepjátékot. Felkészülés a mondatfonetikai szempontú hangos olvasásra.

Spontán megnyilatkozások meghallgatása, a beszélőkedv fokozása.

Az eseménymozzanatok sorrendbe állítása, a szereplő jellemének megfigyelése.

A cselekmény feltárása.

Lényegkiemelés címadás segítségével.

Szituációhoz való nyelvi alkalmazkodás, udvarias nyelvi fordulatok gyakorlása köszönés, kére, megköszönés esetén.

A szóbeli szövegalkotás fejlesztése utánmondással. Az olvasott szöveg párbeszédes részeinek szó szerinti dramatizálásával a korlátozott kódot használó gyerekek beszédét fejlesztem. Itt a kérés nyelvi mintáját gyakoroljuk.

A szerepjáték kommunikációs szempontú megbeszélése, közös értékelése nemcsak a szóbeli nyelvhasználatot fejleszti, hanem a gyerekek mindennapi társas érintkezését, szocializációját is segíti.

8. Álljatok fel!

Hogy még szebben tudjunk beszélni, tor-náztassuk meg beszédszerveinket! Mondjuk el az á-a-é, á-a-é, á-a-é hangsort pótlevegővel. Levegőt veszünk, kicsit tartjuk: á-a-é, á-a-é, á-a-é, pótlevegő stb.
Most némán, nagy szájnnyitással csináljuk ugyanezt.

Most némán, nagyon lassan!

Gyorsabban, nagyon gyorsan!

Mondjuk el az á-a-o-u-o-a-á hangsort hangosan. Némán. Nagyon lassan, némán. Nagyon gyorsan!

Most egy nyelvtörő következik. Először lassan mondjuk el, majd gyorsítunk: Gyönyörű, gömbölyű gyömbérgyökér. Vigyázzunk a hangok pontos ejtésére!

9. Üljetek le!

Nyissátok ki az Olvasási munkafüzet 28. oldalát! A nyuszik oldják meg önállóan a 2., 4., 5. feladatot! Ha készen vagytok, a táblán lévő szavakat olvassátok el az Ablak—zsiráfból! Kinek van gyűjtőmunkája? Abból készüljétek fel, hogy rudjark tartásaitok kérdéseire válaszolni!

A többiekkel közösen dolgozunk. Olvasd el a 2. feladat első kérdését némán! Mit kell csinálni? — Húzd alá! Ellenőrzés, piros pont.

Ugyanígy a 2., 3., 4. kérdés megválaszolására aláhúzással.

Olvasd el a 4. feladatot némán!

Mit kell csinálni? Ki találja meg legelőször ezeket a szavakat az olvasmányban? Húzd alá! Írd le a kiegészítést! Mire vigyázol a szó leírásánál? Írd át színessel!

Mit írtál le? Nézd meg, helyesen írtad-e? A 2., 3. sor kiegészítése, ellenőrzése, javíttatása ugyanígy.

Olvasd el az 5. feladatot némán!

Melyik mondatot írtátok le? Ki találja meg leghamarabb? Ez lesz a házi feladat Gyakoroljátok a 6. feladat olvasását! Önállóak (nyuszik) ellenőrzése.

10. Olvassuk el a Mátýásmadár c. olvasmányt hangosan!

Vesszőnél pici, mondat végi írásjelnél nagyobb szünetet tartunk! Kezdd el az olvasást! Próbáld meg írásjeltől írásjelig folyamatosan olvasni. Először mindig hangtalan szájmozgással olvass, és csak utána hangosan!

Hangos egyéni olvasással az olvasmány végigolvasása.

(Értékelés.)

11. Pihenésül játsszunk! Én mondom a szópárokat, ti pedig visszhangként megisméltétek.
irat — irat
kor — kór
tör — tör
örül — örül
kötök — kötök
hurok — húrok

Ajakartikulációs és légzéstechnikai gyakorlatok. Az ajkarkartikulációt fejlesztő gyakorlatok sorrendje:

1. Az á-a-é, á-a-é, á-a-é hangsor bemutatása.

2. Ugyanebben a sorrendben utánmondás.

3. Hang nélkül, néma utánmondás az ajkak eltűzött formában történő hatalmasra nyitogatásával.

Artikulációs és gyorsasági gyakorlat.

Artikulációs és gyorsasági gyakorlatok.

beszél, madár

A munkatempó fokozása, azonnali visszajelentéssel sikerélményhez juttatás.

Írásbeli nyelvhasználat fejlesztése kiegészítéses feladatban: a szavak helyes írásának gyakorlása másolással. Előtte az emlékképet színes átiratással rögzítem.

Kommunikációs szempontú szövegvizsgálat a gyermek és felnőtt mindennapi társas érintkezésével kapcsolatban.

Felkészülés a mondatfonctikai szempontú hangos olvasására.

Utólagos, rögzítő olvasás a helyesejtés és mondatolvasás együttes gyakorlásával. A szünet — mint mondatfonctikai sajátosság — kettős funkciót tölt be: a beszédszakaszok és tagmondatok elkülönítését és a kiemelés funkcióját.

Utószünetet a mondatok végén, előszünetet elsősorban a mondathangsúlyos szakasz előtt tartunk.

Fonémahallás fejlesztése, időtartam-gyakorlatok. A rövid és hosszú magánhangzók megkülönböztetése, helyes időtartamának gyakorlása.

12. Most a kérdőmondatról fogunk beszélni.
Milyen szándékunkat fejezzük ki a kérdőmondatokkal? Milyen írásjel van a végén? Alkossunk kérdőmondatokat a mátyásdárőről! Tegyetek fel kérdéseket társaitoknak a képről! A kérdésekre válaszoljatok is!
13. Ügyeljünk a kérdőmondat hanglejtésére! Mondjátok utánam:
A megfigyelésben segítenek a mondatok alatti hanglejtésábrák.

Hol voltál?

elől eső, ereszkedő

Hol vagy?

eső

Ott volt-e?

elől eső, ereszkedő

Volt-e?

eső

Ott voltál?

emelkedő, végén eső

Készen van már a leckéd?

emelkedő, végén eső

Készen van-e már a leckéd?

elől eső, ereszkedő

III. Befejezés

Mai óránkon elolvastuk a Mátyásdárőr c. olvasmányt, és megismertük a kérdőmondat hanglejtését. Házi feladat: szünetekkel tagolva olvasni az olvasmányt, kiemelve a vessző utáni hangsúlyos szakaszokat. Gondolkodjatok azon, hogyan függ össze az olvasmány az alatta lévő közmondásokkal. Befejezésül mondjuk el a Paripám csodaszép pejkő kezdetű verset! Kísérjük ritmustagssal!

Paripám csodaszép pejkő
ti-ti tá, ti-ti tá, tá tá
Ide lép, oda lép, hejhó!
ti-ti tá, ti-ti tá, tá tá
Hegyen át, vízen át vágat,
ti-ti tá, ti-ti tá, tá tá
Nem adom, ha ígérsz százat.
ti-ti tá, ti-ti tá, tá tá.

Ritmusgyakorlat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Anyanyelvi tantárgypedagógia. Szerk.: Nagy J. József. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983.
[2] Bernstein, B.: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. Valóság, 1971. 11. sz.
[3] Kelemen László: Pedagógiai pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.